

**QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKDA URUSH VA TINCHLIK KONSEPTUAL
TAHLILINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI**

Abduraxmonov Murodbek

Samarqand davlat chet tillari instituti o'qituvchisi

murodbek032@gmail.com / +998 99 436 51 03

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qiyosiy adabiyotshunoslik doirasida “urush” va “tinchlik” tushunchalarining konseptual talqini nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu konseptlarning badiiy matndagi semantik, falsafiy va axloqiy mazmuni ochib berilib, ularning milliy adabiyotlarda turlicha ifodalanish sabablari ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada konseptual tahlil, tarixiy-madaniy yondashuv hamda qiyosiy metod asosida urush va tinchlik tushunchalarining badiiy tafakkurdagi o'zini aniqlanadi. O'zbek adabiyotida urush konseptining jamoaviy fojia va ma'naviy sinov sifatida, tinchlikning esa ijtimoiy barqarorlik va adolat timsoli sifatida talqin qilinishi ko'rsatib beriladi. Ingliz adabiyotida esa urush individual ruhiy inqiroz, tinchlik esa shaxsiy ichki muvozanat bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari urush va tinchlik konseptlarining universalligi hamda milliy adabiy tafakkurdagi o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *qiyosiy adabiyotshunoslik, konseptual tahlil, urush konsepti, tinchlik konsepti, madaniy tafakkur, badiiy diskurs, axloqiy qadriyatlar.*

Annotation: *This article provides a theoretical and methodological analysis of the concepts of “war” and “peace” within the framework of comparative literary studies. The research examines the semantic, philosophical, and ethical dimensions of these concepts as reflected in literary texts, revealing the reasons for their diverse interpretations in different national literatures. Using conceptual analysis, historical-cultural approach, and comparative methodology, the study explores the role of war and peace in artistic thinking. The article demonstrates that in Uzbek literature war is mainly interpreted as a collective tragedy and moral trial, while peace symbolizes social stability and justice. In English literature, war is primarily portrayed as an individual psychological crisis, whereas peace is associated with personal inner balance and spiritual recovery. The findings contribute to understanding both the universal nature of these concepts and their culture-specific manifestations in literary discourse.*

Key words: *comparative literature, conceptual analysis, concept of war, concept of peace, cultural thinking, literary discourse, moral values.*

Kirish

Adabiyot insoniyat tafakkurining eng chuqur qatlamlarini aks ettiruvchi estetik hodisa sifatida tarixiy jarayonlar, ijtimoiy silkinishlar va ma'naviy izlanishlar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Insoniyat taraqqiyoti davomida urush va tinchlik hodisalari jamiyat

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

hayotiga bevosita ta’sir ko’rsatgan, natijada ushbu tushunchalar badiiy tafakkurda markaziy konseptlarga aylangan. Urush insoniyat tarixida faqat siyosiy yoki harbiy to’qnashuv sifatida emas, balki ma’naviy inqiroz, axloqiy tanlov va ruhiy iztiroblarning muhim manbai sifatida namoyon bo’lib kelgan. Tinchlik esa insonning barqaror hayot kechirishga bo’lgan intilishi, adolatli jamiyat haqidagi orzulari va ma’naviy uyg’unlik g’oyalarini mujassamlashtiruvchi universal tushuncha sifatida shakllangan.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda ushbu tushunchalarni faqat mavzu yoki syujet doirasida emas, balki konseptual tafakkur modeli sifatida o’rganish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Ayniqsa qiyosiy adabiyotshunoslik doirasida urush va tinchlik konseptlarining turli milliy adabiyotlarda qanday semantik, falsafiy va estetik mazmun kasb etishi muhim ilmiy muammo sifatida qaraladi. Chunki har bir xalq adabiy tafakkurida mazkur tushunchalar milliy tarix, madaniy xotira va axloqiy qadriyatlar bilan uzviy bog’liq holda shakllanadi.

Mazkur maqolada qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan urush va tinchlik konseptlarining nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinib, ularning badiiy matndagi ifodalanish mexanizmlari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda konseptual tahlil, madaniy-semantik yondashuv va diskurs tahlili metodlaridan foydalaniladi.

Zamonaviy gumanitar fanlarda “konsept” atamasi XX asr oxiri — XXI asr boshlarida faol ilmiy muomalaga kirib keldi. Kognitiv tilshunoslik, madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslik kesishgan nuqtada konsept inson ongida shakllangan, madaniy tajriba bilan boyigan va badiiy tafakkur orqali ifodalanadigan ma’no majmuasi sifatida talqin qilinadi.

Yu. S. Stepanov konseptni “madaniyatning ongdagi tugun nuqtasi” sifatida izohlaydi va uni til, tarix hamda milliy tafakkur bilan bog’liq ko’p qatlamli tuzilma deb baholaydi¹. Uning ta’kidlashicha, konsept nafaqat lug’aviy ma’no, balki emotsional, baholovchi va assotsiativ qatlamlarni ham o’z ichiga oladi. Shu jihatdan urush va tinchlik tushunchalari oddiy nominativ birlik emas, balki madaniy xotirani mujassamlashtiruvchi konseptual birliklar hisoblanadi.

A. Vejbitskaya konseptlarni universallik va milliylik o’rtasidagi muvozanatda shakllanuvchi hodisa sifatida baholaydi. Uning fikricha, ayrim konseptlar barcha madaniyatlar uchun umumiy bo’lsa-da, ularning mazmuniy talqini milliy tafakkurga bog’liq holda o’zgaradi. Aynan shu nuqtada qiyosiy adabiyotshunoslik konseptual tahlil uchun eng samarali metodlardan biri sifatida namoyon bo’ladi.

Qiyosiy adabiyotshunoslik dastlab XIX asr oxirida shakllanib, adabiy ta’sir, motiv va syujetlarning o’zaro aloqalarini o’rganishga qaratilgan edi. Biroq XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ushbu soha faqat genezistik o’xshashliklarni emas, balki

R. Vellek va O. Uorren adabiyotni milliy chegaralardan tashqarida o’rganish zarurligini ta’kidlab, qiyosiy tahlilni estetik va falsafiy kategoriyalar orqali amalga oshirish mumkinligini asoslab bergan. Bu yondashuv keyinchalik konseptual tahlil metodologiyasining shakllanishiga zamin yaratdi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILYI TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Qiyosiy adabiyotshunoslikda urush va tinchlik konseptlarini tahlil qilishda quyidagi metodologik yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- tarixiy-madaniy yondashuv
- konseptual-semantik tahlil
- diskursiv tahlil
- badiiy obrazlar tizimini qiyoslash

Mazkur metodlar yordamida urush va tinchlikning turli adabiy makonlarda qanday axloqiy, falsafiy va estetik mazmun kasb etgani aniqlanadi.

Adabiyotshunoslikda urush konsepti ko‘pincha destruktiv hodisa sifatida talqin qilinadi. M. Bakhtinning dialogizm nazariyasiga ko‘ra, urush badiiy matnda qarama-qarshi ovozlari, axloqiy ziddiyatlar va konfliktlar markaziga aylanadi. Urush sharoitida insoniy qadriyatlar sinovdan o‘tadi, natijada shaxsning ichki dunyosi keskin transformatsiyaga uchraydi.

G‘arb adabiyotshunosligida P. Fussell urushni “madaniy travma” sifatida baholaydi va uning adabiy tafakkurda romantik qahramonlikdan ruhiy inqiroz modeliga o‘tganini ilmiy asosda isbotlaydi. Bu yondashuv XX asr adabiyotida urush konseptining individual ruhiy iztirob bilan bog‘lanishiga sabab bo‘lgan.

O‘zbek adabiy tafakkurida esa urush ko‘proq jamoaviy fojia, xalq boshi ga tushgan sinov sifatida shakllangan. Bu holat Sharq tafakkuriga xos ijtimoiylik va jamoaviylik konsepti bilan izohlanadi. Natijada urush faqat individual emas, balki milliy xotira darajasida talqin qilinadi.

Tinchlik konsepti adabiy tafakkurda urush tushunchasiga qarama-qarshi bo‘lgan semantik birlik sifatida shakllanadi. Biroq zamonaviy adabiyotshunoslikda tinchlik faqat urushning yo‘qligi sifatida emas, balki mustaqil falsafiy-axloqiy hodisa sifatida talqin qilinadi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, tinchlik konsepti turli milliy adabiyotlarda mazmunan farqlansa-da, uning markazida insoniylik, adolat va ma’naviy barqarorlik g‘oyalari mujassam bo‘ladi.

Sharq adabiy tafakkurida tinchlik, avvalo, jamiyat barqarorligi va ijtimoiy uyg‘unlik bilan bog‘liq holda talqin etiladi. Bu yondashuvning ildizi mumtoz adabiyotda, xususan, Alisher Navoiy ijodida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Navoiy asarlarida tinchlik zo‘ravonliksiz muhit emas, balki adolat hukmron bo‘lgan jamiyat holati sifatida tasvirlanadi. Adolat buzilgan makonda urush muqarrar, adolat qaror topgan jamiyatda esa tinchlik barqaror bo‘lishi ta’kidlanadi. Ushbu g‘oya Sharq adabiy tafakkurida tinchlik konseptining markaziy semantik yadrosini tashkil etadi.

XX asr o‘zbek adabiyotida tinchlik konsepti tarixiy sinovlardan keyingi tiklanish jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Urushdan keyingi davr adabiy jarayonida tinchlik insonning ijod qilish, oila qurish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish imkonini beruvchi ma’naviy muhit sifatida tasvirlanadi. Bu yerda tinchlik tashqi siyosiy holat emas, balki xalqning ichki ruhiy barqarorligiga xizmat qiluvchi qadriyat sifatida talqin etiladi.

G‘arb adabiyotida esa tinchlik konsepti ko‘proq individual ruhiy muvozanat bilan bog‘lanadi. Ayniqsa XX asr adabiyotida tinchlik tashqi ijtimoiy muhitdan ko‘ra, shaxsning

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ichki dunyosidagi osoyishtalik sifatida namoyon bo'ladi. Ernest Hemingway ijodida bu holat yaqqol seziladi. Yozuvchi qahramonlari urushdan keyin jamiyatga moslashishga intiladi, biroq haqiqiy tinchlikni faqat ichki muvozanat orqali topishga harakat qiladi. Bu yondashuv G'arb adabiy tafakkurida tinchlik konseptining psixologik mazmunini belgilab beradi.

Qiyosiy konseptual tahlil jarayonida madaniy xotira tushunchasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir milliy adabiyot urush va tinchlikni o'z tarixiy tajribasi orqali idrok etadi. O'zbek adabiyotida urush xalq boshiga tushgan musibat sifatida kollektiv xotirada muhrlangan bo'lsa, ingliz va umuman G'arb adabiyotida urush ko'proq individual trauma sifatida xotirada saqlanadi. Bu farq konseptlarning badiiy ifodasida ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Urush va tinchlik konseptlarining qiyosiy tahlili insoniylik, ezgulik va adolat kabi universal g'oyalarning qanday shaklda namoyon bo'lishini aniqlash imkonini beradi. Sharq adabiyotida insoniylik ko'pincha jamoaviy qadriyat sifatida talqin qilinadi. Urush sharoitida odamlarning bir-biriga yordam berishi, mehr-shafqat va sabr-toqat ko'rsatishi yuksak axloqiy fazilat sifatida ulug'lanadi. Ingliz adabiyotida esa insoniylik individual tanlov, shaxsiy mas'uliyat va axloqiy qarorlar orqali ochiladi. Bu farq ikki madaniyat tafakkuridagi asosiy metodologik tafovutni ko'rsatadi.

Xulosa

Qiyosiy adabiyotshunoslik doirasida olib borilgan konseptual tahlil shuni ko'rsatadiki, urush va tinchlik tushunchalari badiiy tafakkurda ko'p qatlamli va murakkab semantik tuzilma sifatida namoyon bo'ladi. Ularning talqini har bir milliy adabiyotda tarixiy tajriba, madaniy xotira va axloqiy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. O'zbek adabiyotida urush jamoaviy fojia va ma'naviy sinov sifatida, tinchlik esa ijtimoiy barqarorlik va adolat ramzi sifatida talqin qilinadi. Ingliz adabiyotida esa urush individual ruhiy inqiroz, tinchlik esa ichki muvozanat timsoli sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur farqlar qiyosiy adabiyotshunoslikda konseptual yondashuvning naqadar muhimligini tasdiqlaydi. Chunki aynan ushbu metod orqali milliy adabiyotlarning ichki tafakkur modeli, umumiy va farqli jihatlari ilmiy asosda ochib beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stepanov Yu. S. Konstanty. Slovar russkoy kultury. Moscow: Akademicheskiiy proekt, 2001.
2. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words. Oxford: Oxford University Press, 2003.
3. Wellek R., Warren A. Theory of Literature. New York: Harcourt Brace, 2002.
4. Bakhtin M. Problems of Dostoevsky's Poetics. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2004.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

5. Fussell P. *The Great War and Modern Memory*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
6. Assmann J. *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
7. Eagleton T. *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell, 2008.
8. Greenblatt S. *Practicing New Historicism*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.
9. Said E. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 2003.
10. Damrosch D. *What Is World Literature?* Princeton: Princeton University Press, 2003.
11. Karimov, N. *O'zbek adabiy tafakkuri taraqqiyoti*. Toshkent: Akademnashr, 2011.
12. Qo'chqorov, R. *Badiiy adabiyot va ma'naviyat muammolari*. Toshkent: Fan, 2008.
13. Rahmonov, N. *Oybek ijodining g'oyaviy-estetik asoslari*. Toshkent: Fan, 1985.
14. Karimov, B. *XX asr o'zbek adabiyoti muammolari*. Toshkent: O'qituvchi, 2004.
15. Yo'ldoshev, Q. *Badiiy tahlil asoslari*. Toshkent: Mumtoz so'z, 2010.
16. Sultonov, I. *Adabiyot nazariyasi*. Toshkent: O'qituvchi, 2005.
17. Hotamov, N., & Sarimsoqov, B. *Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2004.
18. Komilov, N. *Tasavvuf va badiiy tafakkur*. Toshkent: Fan, 1996.
19. Qahhor, A. *Tanlangan asarlar*. 5 jildlik. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1987.
20. Oybek. *Tanlangan asarlar*. 10 jildlik. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1974–1979.

